

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ครอบครัวเป็นสถาบันแรกทางสังคม ที่มีความสำคัญที่สุดสถาบันหนึ่ง ในการทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร ให้ความรัก ความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ให้คำแนะนำอบรมสั่งสอนสมาชิกที่เกิดขึ้นใหม่ในครอบครัวให้เติบโตเป็นสมาชิกที่ดีและเป็นที่ยอมรับของสังคม (จุฬา ภูไพบูลย์, 2541) จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในปัจจุบัน ทั้งความจำเป็นด้านเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม ส่งผลให้โครงสร้าง ขนาดและรูปแบบของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป พบครอบครัวเดี่ยวเพิ่มขึ้นร้อยละ 53.9 และครอบครัวขยายมีเพียงร้อยละ 34.5 ในปี 2550 (สถิติข้อมูลครอบครัว, 2550) ขนาดครอบครัวจะลดลงตามอายุของบุตรที่มากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้มีความสัมพันธ์กับค่าดัชนีด้านสัมพันธภาพที่อบอุ่นในครอบครัวที่ลดลงจากร้อยละ 69.49 ในปี 2543 เป็นร้อยละ 63.95 ในปี 2551 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2552) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่สมาชิกในครอบครัวต่างต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาทและสัมพันธภาพของคู่สมรส เช่น ภรรยาต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้นถึงร้อยละ 65.7 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2552) ในขณะที่สามีก็ต้องช่วยทำงานบ้าน เลี้ยงดูบุตรเพื่อช่วยแบ่งเบาหน้าที่ภายในครอบครัว (Friedman, Bowden, & Jones, 2003; Duvall & Miller, 1985)

ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรคนแรก เป็นช่วงที่มีการปรับเปลี่ยนบทบาทและสัมพันธภาพครอบครัว โดยสามีและภรรยาต้องมีบทบาทใหม่เพิ่มขึ้น ตามหน้าที่และความรับผิดชอบที่สังคมคาดหวังไว้ในปัจจุบัน ให้บิดาต้องรับภาระในการเลี้ยงดูบุตรร่วมกับมารดาเพิ่มขึ้น เพื่อให้เกิดความสมดุลในครอบครัว (Friedman, et al., 2003; วิไลพรรณ สวัสดิ์พาณิชย์, 2546) เมื่อมีบุตร ทั้งสามีภรรยาต่างก็มีความคาดหวังในบทบาทที่แตกต่างกัน สามีก็คาดหวังว่าภรรยาจะสามารถเป็นมารดาอย่างสมบูรณ์ จึงทำให้บิดาไม่สนใจทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร ในขณะที่ภรรยาก็คาดหวังว่าจะได้รับการช่วยเหลือจากสามี (พูนสุข ช่วยทอง, 2548; Clark, Affonso, & Harris, 1979) หรือหากภรรยาสนใจเลี้ยงดูบุตรมากเกินไป จนไม่ได้ทำหน้าที่ภรรยา สามีอาจรู้สึกถูกทอดทิ้ง ไม่ได้รับความสนใจ รู้สึกว่าบุตรแย่งความรักจากภรรยา อาจเกิดปัญหาสัมพันธภาพที่ไม่เหมาะสมระหว่างบิดาและบุตร ทำให้บิดาบางคนอาจแสดงพฤติกรรมไม่สนใจบุตร (จุฬา ภูไพบูลย์, 2541)

โดยเฉพาะสามี ภรรยาที่มีบุตรคนแรกยังขาดทักษะในการแก้ปัญหาครอบครัว ความอดทนต่อกันน้อยลง อาจเกิดปัญหาสัมพันธภาพระหว่างสามี ภรรยา ไม่สามารถคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสได้ (Goldberg, 1988; อมรรัตน์ สว่างเกตู, 2547) โดยพบว่ามีอัตราการหย่าร้างเพิ่มสูงขึ้นในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาจากปี 2541 ถึงปี 2551 ถึง 1.6 เท่า คิดเป็นร้อยละ 38 (สถิติการจดทะเบียนครอบครัว พ.ศ. 2536-2551) การปรับบทบาทใหม่ในการเป็นบิดา มารดาและการสร้างสัมพันธภาพครอบครัวระหว่างบิดา มารดาและบุตรที่เพิ่งเกิดมาใหม่ โดยบิดาได้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรกับมารดา จะทำให้เกิดผลดีทั้งโดยตรงและอ้อมต่อสมาชิกในครอบครัว โดยบิดาเองได้ผ่อนคลายความตึงเครียดเพราะรู้สึกว่าได้แสดงบทบาทที่ดีแก่ครอบครัว ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบิดาและบุตร (Jones, Benson, & Bobak, 1981; Goodman, 2005; นวพร มามาก, 2550; ภาวนา พรหมเนรมิต, 2548) ในการช่วยแบ่งเบาภาระการเลี้ยงดูบุตรของบิดาทำให้มารดาหลังคลอดผ่อนคลายความตึงเครียด ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์อย่างมาก มารดาเกิดสุขภาพจิตที่ดี มีความสุข มีสัมพันธภาพที่ดีกับสามี ส่งผลให้การเลี้ยงดูบุตรเป็นไปในทางที่ดี สามารถถ่ายทอดความรัก ความอบอุ่นให้แก่บุตร เกิดความผูกพันระหว่างมารดาและบุตรตามมา (Palkovitz, 1985; อมรรัตน์ สว่างเกตู, 2547; นวพร มามาก, 2550; อาริยา เตชะไมตรีจิตต์, 2538) ความอบอุ่นที่บุตรได้รับจากทั้งบิดาและมารดาจะช่วยให้บุตรมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ อย่างเต็มที่กว่าบุตรที่ได้รับการเลี้ยงดูจากมารดาเพียงลำพัง และมีพัฒนาการที่เหมาะสม อีกทั้งมีการเจริญเติบโตที่ดีตามวัย (Lamb, 2004; Bowlby, 1988; Goodman, 2005; วิมลมาศ สุขพรินทร์, 2545)

จากการทบทวนวรรณกรรมในเชิงบรรยาย พบว่าบิดาร้อยละ 60-80 มีการรับรู้และปฏิบัติบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรขวบปีแรก พฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรคนแรกอยู่ในระดับปานกลาง และพบว่ามี การปฏิบัติบทบาทและพฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรอยู่ในระดับสูงเพียงร้อยละ 16.4 ร้อยละ 14.5 ตามลำดับ (โสพิน สุวรกุล, 2535; อำไพ วรรณเชษฐสิริสรา, 2537; สุวลักษณ์ มีชูทรัพย์, 2544) หากบิดามีความรู้ ทักษะและความเชื่อในความสามารถที่ดี บิดาบุตรคนแรกที่เคยมีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูเด็กวัยขวบปีแรกด้วยตนเองหรือจากผู้อื่น ได้รับคำแนะนำจากบุคลากรทางการแพทย์พยาบาล มีสิ่งอำนวยความสะดวก และข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ จะเป็นปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ และปัจจัยเสริมที่ทำให้บิดามีพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรคนแรกเพิ่มขึ้น (สุวลักษณ์ มีชูทรัพย์, 2544) ความผูกพันระหว่างบิดาและบุตร สัมพันธภาพของคู่สมรสมีผลต่อพฤติกรรม การปรับและแสดงบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรคนแรกของบิดา (วิลาวัณย์ ศรีสุวรรณ, 2531; บังอร ศุภวิทิตพัฒนา, 2536; นิสารัตน์ ให้โก้, 2540)

จากการทบทวนวรรณกรรมเชิงกึ่งทดลองที่ผ่านมาพบว่าส่วนใหญ่เป็นการศึกษาที่เน้นการส่งเสริมบทบาทของบิดา การส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตรระยะหลังคลอดในระยะสั้น เฉพาะในโรงพยาบาล เช่น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบิดา การแสดงบทบาทและพฤติกรรม การเลี้ยงดูบุตรคนแรกของบิดา ด้วยการเริ่มให้คำแนะนำ การสอน เพื่อให้เกิดความรู้ การนำทฤษฎีการเรียนรู้มาสร้างโปรแกรมระยะสั้น เพื่อให้บิดาเกิดความรู้ ทักษะและเชื่อมั่นในความสามารถตนเอง (นิระมล ศรีธานี, 2531; เฉลิมศรี โมฬีชาติ, 2532; อาริยา เตชะไมตรีจิตต์, 2538; ผ่องศรี การดี, 2539; เยาวลักษณ์ แฉขุนทด, 2539; ชุตีพร วชิระธรรมากร, 2547; ภาวนา พรหมเนรมิต, 2548; ศรีสมร ภูมณสกุลและคณะ, 2549; นวพร มามาก, 2550)

ส่วนการส่งเสริมให้บิดามีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรในระยะยาวอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำไปปรับใช้ในสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงเมื่อกลับไปอยู่ที่บ้านยังไม่ชัดเจน ถึงแม้จะพบการศึกษาวิจัยที่มีการติดตามเยี่ยมบ้านบิดา มารดาหลังคลอด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรับทราบปัญหา การเลี้ยงดูบุตรจากมารดาหลังคลอด โดยเน้นปัญหาการเลี้ยงดูบุตรด้วยนมมารดาและการให้นบุตร ได้รับวัคซีนตามกำหนด (ศิริรัตน์ อังคะนาวิน, 2544) และการเยี่ยมบ้านบิดาหลังคลอด เพื่อประเมิน พฤติกรรมหรือการมีส่วนร่วมของบิดา เป็นการทบทวน ให้กำลังใจ กระตุ้นให้บิดามีส่วนร่วมดูแล สุขภาพทารกในสัปดาห์ที่ 2 และสัปดาห์ที่ 4 แม้จะพบว่าบิดามีแนวโน้มการปฏิบัติหรือมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพทารกเพิ่มมากขึ้น แต่ยังคงอยู่ในระดับน้อยหรือปานกลาง (สุดาพร วிரางกุล, 2538)

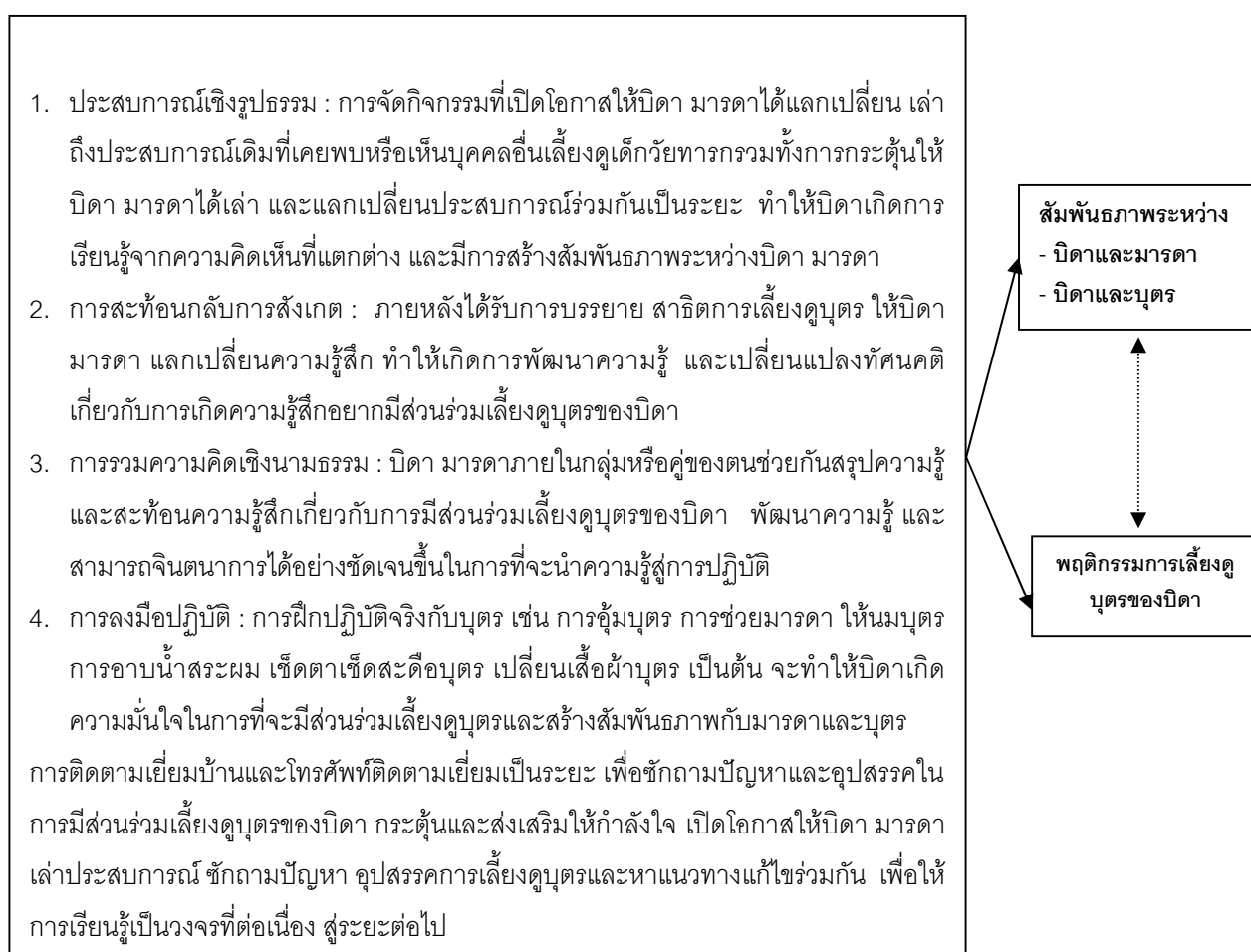
ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาผลของโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรก ที่พัฒนามาจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential learning theory) ของ โคลบ (Kolb, 2006) โดยให้บิดา มารดาหลังคลอดได้ปฏิบัติการเลี้ยงดูบุตรจริงกับบุตรของตนเอง ร่วมกัน เพื่อส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดาและบุตร ให้บิดาเกิดพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตร โดยเร็วในระยะแรกหลังคลอด และช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรของอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ ระยะหลังคลอดในโรงพยาบาล และกลับไปปฏิบัติได้จริงเมื่อกลับบ้าน เป็นการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพ ระหว่างสามี ภรรยาและเป็นการสร้างสัมพันธภาพใหม่ระหว่างบิดา มารดาและบุตรตั้งแต่วัยแรก ใน ระยะหลังคลอด ต่อเนื่องสู่ระยะต่อ ๆ ไป เพื่อเชื่อมโยงสายใยรักในครอบครัวให้เข้มแข็ง

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้อาศัยพื้นฐานแนวคิดมาจากทฤษฎีพัฒนาการของครอบครัว (Family developmental theory) (Friedman, Bowden, & Jones, 2003) ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เน้นที่ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร (Stage II: Childbearing families) เริ่มเมื่อบุตรคนแรกเกิด ซึ่งครอบครัวระยะนี้จะมีพัฒนาการ (Developmental Task) ที่สำคัญ คือ การประสานให้บุตรที่เกิดใหม่เข้าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว โดยการปฏิบัติบทบาทใหม่ในการเป็นบิดา มารดาเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตร มีการสร้างสัมพันธภาพกับบุตร และคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพชีวิตสมรสที่ดีที่สามารถพัฒนาไปสู่ระยะต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง

โปรแกรมการส่งเสริมให้บิดามีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกได้พัฒนามาจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential learning theory) ของโคลบ์ (Kolb, 2006) ซึ่งประกอบด้วย 4 ระยะต่อเนื่องกัน ดังนี้ 1) ประสบการณ์เชิงรูปธรรม คือ การที่บิดาได้เรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรม การเลี้ยงดูบุตรจากประสบการณ์เดิมที่เคยพบหรือเห็นบุคคลอื่นเลี้ยงดูเด็กวัยทารกมาก่อน ซึ่งการจัดกิจกรรมเปิดโอกาสให้บิดา มารดาที่มีประสบการณ์ที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกันมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภายในกลุ่ม อาจทำให้บิดาเกิดความรู้สึก มีส่วนร่วมจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และได้รับความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรจากการเรียนรู้ร่วมกัน นำไปสู่การสร้างสัมพันธภาพกับคู่สมรส และระหว่างบิดา มารดาและบุตร 2) การสะท้อนกลับการสังเกต เกิดขึ้นหลังจากที่บิดาได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน ได้ความรู้เพิ่มเติมจากการบรรยายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรของบิดากับมารดา พร้อมทั้งสาธิตการปฏิบัติแล้ว บิดา มารดาได้แสดงความคิดเห็นและสะท้อนความรู้สึกเกี่ยวกับความเชื่อมั่นในการมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรของบิดา เป็นการพัฒนาความรู้ เกิดทัศนคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรของบิดา 3) การรวมความคิดเชิงนามธรรม ได้พัฒนาความรู้ (Knowledge) และทัศนคติจากแสดงความคิดเห็น สะท้อนกลับ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรร่วมกัน โดยให้บิดา มารดาภายในกลุ่มช่วยกันสรุปความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรและสะท้อนกลับเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรของบิดา และสุดท้ายผู้วิจัยช่วยสรุปเป็นความคิดรวบยอดของกลุ่มก่อนเข้าสู่ขั้นตอนของการฝึกทักษะ เพื่อช่วยทำให้บิดา มารดาปฏิบัติได้ง่ายขึ้นจากความรู้ที่ถูกต้อง ตรงกัน 4) การลงมือปฏิบัติ เป็นขั้นตอนที่เพิ่มทักษะโดยให้บิดาได้ฝึกปฏิบัติจริงในการมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรของตนเองร่วมกับมารดา ช่วยส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดาและบุตรขณะทำกิจกรรมร่วมกันและประเมินผลพฤติกรรม การเลี้ยงดูบุตรของบิดา

มีการติดตามเยี่ยมที่บ้าน 1 สัปดาห์และ 6 สัปดาห์หลังคลอด ร่วมกับการโทรศัพท์ติดตามเยี่ยม 1 เดือน เพื่อติดตาม กระตุ้น ส่งเสริม ให้กำลังใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรของบิดา โดยการเปิดโอกาสให้บิดา มารดาได้เล่าประสบการณ์การเลี้ยงดูบุตรร่วมกัน ชักถามปัญหา อุปสรรคเพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกันเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตร ให้มารดาคอยกระตุ้น ส่งเสริมและให้กำลังใจบิดาได้เรียนรู้ มีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรกับมารดา ช่วยให้เกิดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์อย่างต่อเนื่องด้วยตนเอง โดยกระบวนการดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้บิดาได้มีส่วนร่วมเรียนรู้ และมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรกับมารดา ทำให้มารดาได้เล็งเห็นและเกิดความเชื่อมั่นในความสามารถของบิดา เพื่อส่งเสริมให้บิดาเกิดพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรร่วมกับตั้งแต่ระยะหลังคลอด มีการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดา มารดาและบุตรจากการทำกิจกรรมร่วมกัน และคงไว้ซึ่งสัมพันธ์ภาพของคู่สมรส เกิดสายใยรักผูกพันในครอบครัว และมีการกระตุ้น ส่งเสริมอย่างต่อเนื่องสู่ระยะต่อไป ดังแผนภาพที่ 1



แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษานี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ทั่วไป เพื่อศึกษาผลของโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกต่อพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรและสัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดาและบุตร

วัตถุประสงค์เฉพาะ

1. เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของบิดากลุ่มที่ได้รับโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกร่วมกับการพยาบาลตามปกติ กับบิดากลุ่มที่ได้รับการพยาบาลตามปกติที่ 1 สัปดาห์ และ 6 สัปดาห์หลังคลอด
2. เพื่อเปรียบเทียบสัมพันธภาพระหว่างบิดาและมารดาของบิดากลุ่มที่ได้รับโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกร่วมกับการพยาบาลตามปกติ กับบิดากลุ่มที่ได้รับการพยาบาลตามปกติที่ 1 วัน และ 6 สัปดาห์หลังคลอด
3. เพื่อเปรียบเทียบสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตรของบิดากลุ่มที่ได้รับโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกร่วมกับการพยาบาลตามปกติกับบิดากลุ่มที่ได้รับการพยาบาลตามปกติที่ 1 วัน และ 6 สัปดาห์หลังคลอด

คำถามการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีคำถามการวิจัย ดังนี้

1. บิดาที่ได้รับโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกมีพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรมากกว่าบิดาที่ได้รับการพยาบาลตามปกติที่ 1 สัปดาห์ และ 6 สัปดาห์หลังคลอดหรือไม่
2. บิดาที่ได้รับโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกมีสัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดาและบุตรดีกว่าบิดาที่ได้รับการพยาบาลตามปกติที่ 6 สัปดาห์หลังคลอดหรือไม่

สมมติฐานการวิจัย

การศึกษานี้ได้กำหนดสมมติฐานการวิจัย ดังนี้

1. บิดากลุ่มที่ได้รับโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกร่วมกับการพยาบาลตามปกติมีพฤติกรรมเลี้ยงดูบุตรมากกว่าบิดากลุ่มที่ได้รับการพยาบาลตามปกติที่ 1 สัปดาห์และ 6 สัปดาห์หลังคลอด
2. บิดากลุ่มที่ได้รับโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกร่วมกับการพยาบาลตามปกติมีสัมพันธภาพระหว่างบิดาและมารดาดีกว่าบิดากลุ่มที่ได้รับการพยาบาลตามปกติที่ 6 สัปดาห์หลังคลอด
3. บิดากลุ่มที่ได้รับโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกร่วมกับการพยาบาลตามปกติมีสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตรดีกว่าบิดากลุ่มที่ได้รับการพยาบาลตามปกติที่ 6 สัปดาห์หลังคลอด

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง แบบสองกลุ่มมีกลุ่มควบคุม (Two group with Control group design) วัดก่อนและหลังการให้โปรแกรม (Pre-Post test Control Group design) เพื่อศึกษาผลของโปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรกต่อพฤติกรรมเลี้ยงดูบุตรและสัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดาและบุตร โดยศึกษากับบิดาและมารดาหลังคลอดบุตรคนแรกที่มาคลอดบุตร และรับไว้ที่ตึกหลังคลอด โรงพยาบาลแม่สอด จังหวัดตาก จำนวน 54 คู่ (108 ราย) ระยะเวลา 4 เดือน ระหว่างเดือน พฤศจิกายน 2552 - กุมภาพันธ์ 2553

นิยามศัพท์

โปรแกรมการส่งเสริมบิดาให้มีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรคนแรก หมายถึง การจัดกิจกรรมเรียนรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรของบิดาร่วมกับมารดาหลังคลอด เพื่อส่งเสริมให้บิดาเกิดพฤติกรรมและมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรกับมารดา ส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดาและบุตรในระยะหลังคลอด โดยสร้างจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential learning theory) ของโคลบ (Kolb, 2006) ประกอบด้วย 4 ระยะ ได้แก่ ประสบการณ์เชิงรูปธรรม การสะท้อนกลับ การสังเกต การรวมความคิดเชิงนามธรรม และการลงมือปฏิบัติ เป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง

การพยาบาลหลังคลอดตามปกติ หมายถึง การพยาบาลหลังคลอดแก่มารดาหลังคลอดโดยการสอนในเรื่องการอาบน้ำ การเลี้ยงดูบุตรด้วยนมมารดา และให้คำแนะนำในการเลี้ยงดูบุตรแก่มารดาโดยมีหรือไม่มีบิดาเข้าร่วมตามความสมัครใจ โดยพยาบาลประจำการในตึกหลังคลอดจะสาธิตการอาบน้ำบุตรให้มารดาดูก่อนในวันแรก มีการติดตามเยี่ยม 1 วันหลังคลอด ที่แผนกหลังคลอด ติดตามเยี่ยม 7- 14 วันและใน 6 สัปดาห์หลังคลอดที่บ้าน เพื่อสอบถามปัญหาเกี่ยวกับการคลอด และการเลี้ยงดูบุตรด้วยนมมารดา การตรวจสุขภาพมารดาและบุตร

พฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของบิดา หมายถึง การปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรหรือช่วยเหลือมารดาในการเลี้ยงดูบุตรคนแรกของบิดา ประกอบด้วย การดูแลสุขภาพทางด้านร่างกายของบุตร การป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับบุตรและการส่งเสริมพัฒนาการของบุตร โดยประเมินจากแบบสอบถามที่ดัดแปลงมาจากแบบวัดพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของบิดาของเยาवलักษ์ณ์ แฉขุนทด (2539) แปลผลจากค่าเฉลี่ยคะแนนพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของบิดาในระดับมาก ปานกลางและน้อย หมายถึง บิดามีพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรมาก ปานกลางและน้อยตามลำดับ

สัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดาและบุตร หมายถึง การแสดงออกความรู้สึกในเรื่องต่าง ๆ ระหว่างบิดาและมารดาและความรู้สึกผูกพันระหว่างบิดาและบุตรในระยะหลังคลอด โดยใช้แบบสอบถามดังต่อไปนี้ 1) แบบสอบถามสัมพันธภาพระหว่างบิดาและมารดา ตามการรับรู้ของบิดาของ วัจมัย สุขวนวัฒน์ (2541) เป็นการวัดประเมินคุณภาพของชีวิตสมรส ความเห็นพ้องกันของคู่สมรส ความพึงพอใจในคู่สมรส ความกลมเกลียวของคู่สมรส การแสดงความรักของทั้งบิดาและมารดา 2) แบบสอบถามสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตร ของ เยาवलักษ์ณ์ แฉขุนทด (2539) วัดความรู้สึกด้านการรับรู้ร่างกายหน้าตาทารก ความสนใจผูกพันต่อทารก การสัมผัสโอบอุ้มทารก การยอมรับความเป็นบุคคลของทารก และการยอมรับตนเองมากขึ้น แต่ละส่วนแปลผลจากค่าเฉลี่ยของคะแนนสัมพันธภาพระหว่างบิดาและมารดา และสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตรระดับมาก ปานกลาง น้อย น้อยมากและเข้ากันไม่ได้ หมายถึง สัมพันธภาพระหว่างบิดาและมารดา สัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตร มาก ปานกลาง น้อย น้อยมากและเข้ากันไม่ได้ตามลำดับ